

חוברת חזרה

בעיון

מסכת בבא מציעא
פרק-ישניים אוחזין'
אלול

ובנוסף פרקי בונוס
גיבורי התרבות של העם היהודי

כיתה יקרה ונפלאה..

חשוב לי מאוד, שגם במציאות של הלמידה מרחוק, לימוד העיון יהיה משמעותי. כחלק מיישום מטרה, זו אני נותן לכם חוברת חזרה לחופש סוכות, שבו מסוכם החומר שלמדנו במהלך חצי חודש אלול, הלא פשוט שעבר עלינו..

בע"ה לאחר חופשת סוכות, אתם תבחנו על התכנים שנמצאים בחוברת זו.. בנוסף, אני מצרף לכם ממה שלמדנו בעניין גדולי ישראל- מי שידע את זה, יזכה (מלבד לרכוש ידע חשוב כל כך) באפשרות לענות על 2 שאלות בונוס, ובכך לשפר את הציון..

מעבר למבחן, אני חושב, שחזרה על החוברת, יכולה לתת לכולם תחושת סיפוק, והרגשה, שהנה הספקנו ללמוד לא מעט דברים בזמן די מועט ולא פשוט (וזה מבלי להתייחס ללימוד הבקאות) אז עם מעט חזרה, הדברים גם יכולים לחדור לתוכנו טוב יותר..

בהצלחה לכולם, לימוד מהנה חג שמח ומועדים לשמחה!!

הקדמה- 'שנים אוחזין'- כללי יסוד בהכרעה בספיקות

כיצד מכריעים בספקות?

קודם שאנו ניגשים ללימוד הפרק הראשון בבא מציעא. חשוב שנדע שבפרק זה טמונים יסודות חשובים הקשורים לשאלה- 'כיצד אנו מתמודדים עם מצבי ספק'. במסכת בבא מציעא המיקוד הוא יותר בשאלות ממוניות, אך למעשה הדיון הוא רחב הרבה יותר. כמעט בכל תחום בחינוך, אנו נתקלים במציאויות בהם לא ברור לנו במאה אחוז מה המציאות הניצבת לפנינו, בהרבה מקרים אין לנו ידיעה וודאית, ואנו נאלצים להסתמך על כלים שונים בכדי להתנהל.

זה נכון גם בנוגע לשאלות כשרות. לדוגמא: אנו אוכלים פירות וירקות לרוב, ולעולם אין לנו ודאות של 100% לכך שירקות או פירות אלו אינם מכילים בתוכם תולעים או חרקים שונים, אך לא תמיד נדרשים אנו לבדוק זאת, וזאת מפני שאנו נסמכים על כלים שונים המורים לנו שאין חובת בדיקה (רוב שאין תולעים בירק זה, חזקת כשרות ועוד). אך לעיתים חובה עלינו לבדוק. גם כאשר חובה עלינו לבדוק, יתכן שדי בבדיקה מדגמית, ובכך יצאנו מן הספק. כל אלו כלים שניתנים בעניין הכרעת הספק.

בשיעור, הדגשנו שהכלל הראשון והחשוב הוא- לזהות מהי נקודת המוצא.

כלומר, מהו המצב הנתון כרגע, ומי בא לשנות אותו.

אם נמשיל זאת לדיני כשרות, האם ההנחה היא שיש בתפוח זה תולעים, ואני צריך להוכיח שאין הדבר כן (על ידי בדיקה מדגמית או בדיקת כל תפוח בפני עצמו) או שכרגע ההנחה היא שתפוח זה נקי מתולעים עד שיוכח אחרת. כך הדבר גם בענייני ממון. כאשר שנים באים ומתווכחים בנושא ממוני. הדבר הראשון שעליי לנסות לברר הוא, מהי נקודת המוצא. בשפה הלמדנית- השאלה היא 'מי המוחזק'. במהלך הלימוד התנסו בעניין זה, וראינו שלפעמים קל לזהות את נקודת המוצא, ולפעמים הנושא מורכב יותר.

1. התובע את חברו כסף וחברו מכחיש

לדוגמא: פשוט מאוד להבחין בכך שכאשר בא אדם ואומר לחברו שהוא חייב לו כסף, והשני מכחיש, שחובת הראיה היא על התובע.

2. התובע את חברו כסף, וטוען שהחזיר את הכסף

אך מורכב יותר לענות על השאלה- מה הדין במקרה שהוא מודה שהוא חייב, אך טוען שכבר שילם. בעניין זה ראינו כי מבואר ברמב"ם (מלווה ולווה פרק יא הלכה ב) שאם המלווה הלווה שלא בשטר, יכול הלווה לטעון ששילם, ואין הוא צריך להוכיח זאת. אך במידה וההלוואה נעשתה בשטר. המציאות מתהפכת- כעת חובת הראיה מוטלת על הלווה להוכיח שלא שילם, שהרי הוא מודה בעצם מציאות החוב (חזקת חיוב), וגם העובדה שהשטר נשאר אצל המלווה, מחזקת את ההנחה שהחוב עדיין קיים¹.

3. ויכוח בין שוכר למשכיר, בשאלה האם השוכר שילם את הכסף?

כמו כן ראינו, שבמידה ומדובר בחוב של שוכר ומשכיר, הכללים קצת משתנים, כאן ההנחה היא שבתוך חודש השכירות, הלווה לא משלם, ואם הוא טוען ששילם מראש- עליו להוכיח. אך לאחר חודש השכירות, אכן יתכן שהוא שילם, ועל המשכיר להוכיח שלא שילם.

אלו מקצת מהדוגמאות שנגענו בהם.

חשוב לציין, שכללים אלו אינם מכריעים באופן ודאי מי צודק. הם רק קובעים מהם נקודות המוצא שמהם מתחיל הדיון!!

מיהו המוחזק במשנה שלפנינו?

המשנה שלנו פותחת במקרה של שני אנשים שמצאו חפץ שאין לו בעלים, וכל אחד טוען שהוא זכה בו קודם (אמנם הנמרא תבאר שיש מקרה נוסף, אבל לעת עתה נתמקד במקרה זה). אין ספק שהמקרה שמופיע במשנה שלנו, הוא מקרה חריג ולא קלאסי. במקרה זה קשה לקבוע עמדת מוצא חד משמעית.

¹ בהערה נאמר שבשאלה זו, מצטרפים גורמים נוספים לעניין ה'חזקה', ואלו כלי בירור כגון, אם השטר נמצא ביד המלווה, זה מחזק את העובדה שכנראה הלווה עוד לא שילם, שהרי אם הוא היה משלם, מן הסתם הוא היה לוקח את השטר]

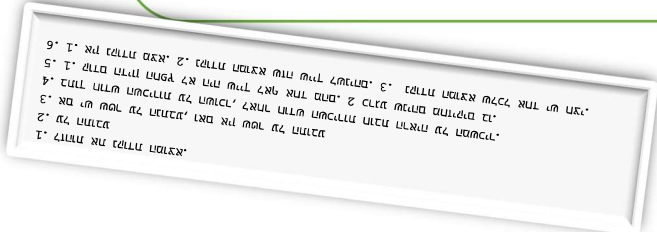
הסיבה המרכזית היא שבמקרה שלפנינו, הדבר הוודאי הראשון שלנו, הוא שהחפץ לא היה שייך לאף אדם, וכרגע הוויכוח הוא מי הראשון שזכה בו. כמו כן, גם אם נקפיד את המצב הקיים - נקבל תמונה שקשה לקבוע שהיא נקודת המוצא, מפני שכרגע שני הצדדים מחזיקים בחפץ. במהלך הלימוד שלנו נראה שהראשונים והאחרונים אכן נחלקו בעניין נקודת המוצא במקרה שלפנינו.

בשיעור כבר העלנו 3 אפשרויות:

- זהו מצב מסופק לחלוטין, ללא נקודת מוצא.
-
- אכן יש כאן נקודת מוצא, אך פרדוכסלית** (בלתי אפשרית ליישום) - שניהם נחשבים כמחזיקים בחפץ, כלומר יש איזושהו עוגן להיאחז בו, אך לא ניתן להכריע על פיו, שהרי לא ניתן להחליט שהחפץ כולו שייך לשניהם.
- יש כאן נקודת מוצא רגילה לחלוטין** - הרי כל אחד מהצדדים מחזיק בחצי מהטלית, לכן יש לקבוע כהנחת מוצא שלכל אחד יש חצי מהטלית, ואם ברצונו לקבל יותר מכך, עליו להביא ראיה.

בשביל לבחון שהייתם ערניים עד כה: נראה אם תצליחו לענות על מספר שאלות: (תשובות הפוכות למטה, מומלץ לא לקרוא קודם שניסיתם לענות)

1. מהו הדבר הראשון שצריך לעשות כאשר באים להכריע בינינו ספקות?
2. כאשר אדם תובע את חברו כסף וחברו מכחיש - על מי מוטלת חובת הראייה?
3. כאשר אדם תובע את חברו כסף, והוא טוען שהוא כבר החזיר - על מי מוטלת חובת הראייה?
4. כאשר משכיר תובע את השוכר כסף, והשוכר טוען ששילם - על מי מוטלת חובת הראייה?
5. מהם שני הדברים שמקשים עלינו להכריע מהי נקודת המוצא במקרה שישנים אוחזים בטלית?
6. מה שלושת האפשרויות שהבאנו להכריע מהי נקודת המוצא במקרה של שנים אוחזים בטלית?

כבר מהלימוד של התוספות הראשון הבחנו שכנראה בעלי התוספות נוקטים כגישה השלישית שהבאנו, בפרק הבא נלמד את הדיבור המתחיל הראשון של תוספות, ונראה כיצד יש להסיק כן מדבריהם (יש לציין שדברים אלו עולם ממקומות מפורשים יותר בתוספות, אך כרגע נתמקד בתוספות זה)

פרק ראשון - תוספות ד"ה 'שנים אוחזין'

חלק ראשון - מדוע פתחה המסכת ב'שנים אוחזין'?

שנים אוחזין בטלית.

אידי לאיירי בהגוזל בתרא (ב"ק דף קיט.) מחלוקת נסורת נגר ובעל הבית דקתני במעלד הרי אלו שלו ובכשיל הרי אלו של בעל הבית תני הכא נמי דיני חלוקות.

תוספות עוסקים בנקודה שולית לכאורה, אך כפי שנראה, מסקנת תוספות נוגעת לעומק ההבנה של דין המשנה שלפנינו.

שאלת תוספות אינה כתובה במפורש בתוך המילים, אלא מיד מגיעה התשובה. לשאלה מעין זו, קוראים 'שאלה נסתרת'.

תוספות מיד פותחים בהסבר לכך שהמקרה של המשנה שלנו מגיע מיד לאחר מסכת בבא קמא. מכאן אנו מבינים שה- 'שאלה הנסתרת' של תוספות הייתה, מדוע נשנתה משנה זו לאחר מסכת בבא קמא.

תוספות משיבים - 'אידי דאיירי בהגוזל בתרא' - כלומר, אגב ששינונו בפרק אחרון הנקרא - 'הגוזל בתרא'² מחלוקת בין בעל הבית לנגר, בנוגע למציאות שבה בעל הבית נותן חומרים לבעל מלאכה (נגר) וישנו דיון, מי יהיה הבעלים על שאריות החומר, ושם המסקנה היא ליצור חלוקה בין סוגי החומרים, יש כאלה שמגיעים לבעל הבית ויש כאלה שמגיעים לנגר. על כן פתחה הגמרא כאן במקרה נוסף שבו הדין הוא חלוקה, שהרי הדין הוא שהשנים חולקים בטלית [לשון תוספות: 'הכא נמי תנא דיני חלוקות'].

שם בעניין נגר ובעל הבית, המשנה קובעת שיש לחלק בין חלקים קטנים שמגיעים לנגר (כי הבעלים מן הסתם מוותר עליהם) לבין חלקים גדולים שמגיעים לבעל הבית, וכן יש לחלק בין מציאות שהנגר עובד בביתו שלו, שאז באמת החלקים הקטנים יהיו שייכים לנגר, לבין מציאות שהנגר עובד בבית בעל הבית, שבמקרה זה בעל הבית רוצה מן הסתם גם את החלקים הקטנים.

הרב משה פיינשטיין בספרו דברות משה הקשה:

הערה א

דף 3. תמוכ השייכות דכתבו בתוס' חלוקה דכאן
 שכו' מדין אוחזין ומדין ספק להא דסוף ב"ק
 במחלוקת נסורת נגר ובעל"כ דמעלד הרי אלו שלו
 ובכשיל הרי אלו של בעל"כ דאינו מדין ספק אלא
 דצרים מוחלטים שלנגר שייך מה שמעלד ולבעל"כ

קושיית ר' משה פיינשטיין זועקת עד לב השמים!! - מה הקשר בין הפתרון שהמשנה בבבא קמא מציעה, שהוא פתרון הגיוני, הקובע החלטה ברורה ולא פשרנית [ישנם חומרים שבעל הבית מן הסתם מוותר לנגר ויש שלא לבין הפתרון של משנתנו, אשר מכוח הכרח מחלקת את הטלית לשניהם, וזהו פתרון של ספק, ולא פתרון המגיע לכאורה להכרעת אמת!!]

ר' משה פיינשטיין מביא תירוץ בשם אחד מן התלמידים. תירוץ זה שופך אור על ההבנה של בעלי התוספות, לפתרון המשנה, וכך הוא כותב:

ואחד מן התלמידים ר"ח
 לומר דכשייכות הוא דכמו שכתב מ"ד אומדנא
 דחכמים צמח מקפידין וצמח אין מקפידין הוא דין
 צרור כ"כ כהא מה שלא אמרין יהא מוגה הוא
 מסכרת חכמים לכהשיצם לתרווייכו מוחזקים משום
 שעלינו לומר דתרווייכו הוא

'אחד מן התלמידים' עונה, שלדעת תוספות, הפתרון של משנתנו, אינה סתם פשרה, אלא באמת אף במקרה זה, חכמים קבעו שהפתרון של חלוקה, הוא הקביעה הכי קרובה לאמת, הסיבה היא - שהיות ושניהם מחזיקים בחפץ - נקודת המוצא הפשוטה היא שהחפץ שייך לשניהם בשווה, עד שיוכח אחרת.

לפי זה מובנת ההשוואה בין דין חלוקת המשנה שלנו, לדין החלוקה בין נגר לבעל הבית: בשני המקרים, אנו נשענים על הנחה מסוימת שמכריעה דין. לגבי נגר - ההנחה היא שבד"כ בעל הבית מוחל לנגר על חלקים קטנים, ולכן יש להכריע שזה שייך לנגר. במקרה של שנים אוחזין - ההנחה שהמחזיק בחפץ - הוא בעליו, והיות ושניהם מחזיקים בחפץ, שניהם נחשבים הבעלים.

² כלומר יהגוזל האחרון, זאת משום שישנו פרק נוסף בבא קמא העונה על השם 'הגוזל'

חלק שני- האם יש חשיבות לסדר בין 2 מסכתות שונות?

בחלק הקודם ביארו תוספות, שהסיבה שמסכת בבא מציעא פתחה במקרה של "שנים אוחזין" הוא משום שזה בא לאחר הדין בבא קמא, העוסקת בחלוקה בחומרי הגלם בין בעל המלאכה לבעל הבית. כעת תוספות מבררים, האם בכלל יש משמעות של סדר מסוים, כאשר מדובר בב' מסכתות שונות. ואלו דברי תוספות:

ורא"ג (וראף על גב) דבתרי מסכתא אין סדר למשנה ואיכא מ"ד (מאן דאמר) כולה נזיקין לאו חדא מסכתא הוא

ה"מ (הני מילי) לענין מחלוקת ואח"כ סתם לפי קרבי לא היה לומד כסדר אלא כמו שהיו חפלים התלמידים, אבל כשחזרם, על הסדר חזרם, ולריך בכל מסכתא טעם למה נשנית אחר קלפניה, כדלייק זריק מסכת קבועה (ב). מכדי תנא ממכות קסליק כו' וכן בסוטה.

תוספות מקשים, לכאורה מדוע בכלל יש משמעות לסדר? והרי ישנה דעה הסוברת שמסכתות בבא קמא ובבא מציעא הינם נפרדות, ולכן אין ללמוד מהסדר שלהם הלכות.

הגמרא שם מבארת שזאת בניגוד לאותה מסכת, שיש ללמוד הלכה מסדר הדברים. כלומר, אם במשנה אחת יש מחלוקת, לדוגמא, האם אדם מסוים חייב לשלם, ואח"כ המשנה עוסקת באותו דין וכותבת שהוא פטור ללא כל מחלוקת, יש להניח שרבי פסק כדעה זו שהוא פטור. אך ב2 מסכתות שונות, אין להוכיח כן, משום שאין כלל סדר בין הדברים, ויתכן שהמשנה במסכת השנייה קדמה למשנה המציינת שיש מחלוקת.

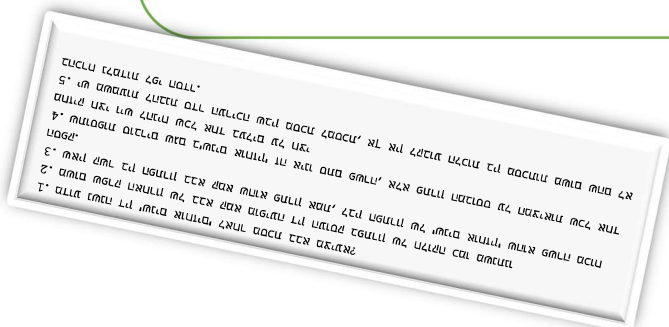
א"כ, רואים לכאורה שאין משמעות לסדר בין מסכתות שונות?

תוספות משיבים על כך, שוודאי רבי כתב את המסכתות לפי סדר והגיון מסוים, ולכן תמיד נכון לבדוק מדוע משנה זו באה לאחר המסכת הקודמת [לשון תוספות: אצל כשחזרם, על הסדר חזרם, ולריך בכל מסכתא טעם למה נשנית אחר קלפניה]. אלא שאין ללמוד הלכות מעניין זה, משום שכאשר לומדים בפועל את המסכת. לא בהכרח לומדים לפי הסדר, משום שהרב בוחר איזה מסכת ללמוד לפי רצונם של התלמידים ה"מ (הני מילי) לשון תוספות: (לענין מחלוקת ואח"כ סתם לפי קרבי לא היה לומד כסדר אלא כמו שהיו חפלים התלמידים)

על כן למסקנה: וודאי חשוב לעמוד על ההיגיון של סדר המשנה גם בין מסכתות שונות, משום שהם נכתבו לפי סדר מסוים. אך לא ניתן להכריע הלכות מסדר של משניות שונות, משום שלא בהכרח לומדים אותם לפי הסדר.

שוב בדיקת ערנות:

1. יאידי דאיירי בהגוזל בתראי – מהי השאלה הנסותרת של תוספות?
2. מדוע לפי תוספות נשנה דין 'שנים אוחזין' לאחר מסכת בבא קמא?
3. מהי קושייתו של ר' משה פיינשטיין על ביאורם של תוספות?
4. מה עונה אחד התלמידים על קושיית ר' משה פיינשטיין?
5. למסקנת תוספות, לאיזה עניין יש חשיבות לסדר בין מסכתות שונות ולאיזה עניין אין לכך חשיבות?

פרק שלישי- המשנה והגמרא בדף ב. עמוד א

[פרק זה עוסק ממש בפשט המשנה והגמרא בדף ב. – וזהו ממש תרגום של פשט הגמרא]

המשנה

לשון המשנה:

שנים אוחזין בטלית, זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה, זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי, זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, ויחלוקו.

זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי, האומר כולה שלי, ישבע שאין לו בה פחות משלשה חלקים, והאומר חציה שלי, ישבע שאין לו בה פחות מרביע. זה נומל שלשה חלקים, וזה נומל רביע.

המשנה עוסקת במקרה ששניים רבים על חפץ וכל אחד טוען שהוא שלו. המשנה קובעת שבמקרה זה יש לחלק את הטלית בינם. בנוסף, כל אחד מהם צריך להישבע שלפחות חצי מהטלית- שלו. הסיבה שמשביעים כל אחד רק על חצי, היא משום שאיננו רוצים שישבע על דבר שבסוף לא ניתן לו, וייצא שכביכול לא האמנו לשבועתו. (בביאור הגמרא נתייחס לכך שהמשנה כפלה מקרה זה פעמיים).

המשנה ממשיכה למקרה נוסף, בו, רק אחד טוען שכל הטלית שלו, ואילו השני טוען שרק חציה שלו, במקרה זה, הטוען שכולה שלו יקבל שלושת רבעים מן הטלית, משום שעל חצי, אין כלל ויכוח שהיא שייכת לו, והוויכוח הוא רק על החצי הנוסף, שבו הם מתחלקים שווה בשווה. אף כאן המשנה קובעת שכל אחד ישבע, רק שיש לו לפחות כמה שהוא מקבל, ולא יותר מכך.

המשנה מפרטת דין שלישי, והוא מקרה שיש ויכוח מיהו הבעלים על בהמה מסוימת, כאשר שניהם מחזיקים בה באופן מסוים: או ששניהם רוכבים עליה, או שאחד רוכב והשני מנהיג, ואף כאן הדין שווה למקרים הקודמים שיש לחלוק בדבר שעליו יתווכחו. כמובן, במידה והאחד מודה בחלק חברו, אין כבר צורך בשבועה.

הגמרא

הגמרא מתקשה- מדוע כפלה המשנה את המקרה הראשון- 'זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה זה אומר כולה שלי'.

בתיחלה תירצה הגמרא שזהו מקרה אחד, שכל אחד טוען שהוא מצאתיה ולכן כולה שלו.

שואלת הגמרא והרי זוהי כפילות מיותרת?

משיבה הגמרא שהמשנה באה ללמדנו שלא נחשוב שאדם שמוצא בראיה בלבד, קונה את החפץ, לכן הוסיפה המשנה את המילים: 'כולה שלי' ללמדנו שהוא גם קנא את החפץ בהגבהה.

הגמרא שואלת והרי, לא יתכן שאנשים היו חושבים שמציאה זוהי ראיה בלבד, שהרי מדברי רבנאי רואים שכאשר התורה מצווה להשיב אבדה במידה ו'מצאתה' אותה- הכוונה לכך שהגבהת אותה, [ומכאן לומד רבנאי שהיות ונלמד שחייב השבה אינו שייך בגוי, אז כך הדין גם אם אדם הרים את חפץ הגוי].

הגמ' עונה שאכן עולה מדבריו של רבנאי שבלשון התורה 'מצאה' היא מעשה בפועל, אך עדיין בני האדם לא בהכרח מדברים בלשון זו, ויכלו לחשוב שהכוונה לראיה בלבד, ולכן היה צורך להוסיף את המילים 'כולה שלי'.

שאלה הגמרא, אם כן, מדוע לסבך? היה עדיף, כלל לא לכתוב את המילה מציאה, אלא רק את הטענה ש'כולה שלי', וממילא היה ברור שהכוונה למעשה קניין ממש.

על כך משיבה הגמרא, שאכן יכולנו לפתור את הבעיה הנקודתית של המשנה, אך עדיין אנשים היו עלולים להתבלבל בשאר המשניות ולהבין שכאשר כתוב מציאה הכוונה לראיה בלבד, לכן פתחה המשנה כאן וביארה שמציאה נקנית רק על ידי מעשה קניין.

לאחר כל האריכות הגמרא דוחה את ההבנה שמדובר במקרה אחד, וזאת משום שלשם כך די היה למשנה לכתוב זה אומר אני מצאתיה וכולה שלי וזה אומר אני מצאתיה וכולה שלי. אך היות זה נכתב כשני מקרים שונים לחלוטין: זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה, זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי, לכן ברור שהמשנה באה לספר שני מקרים שונים.

שוב בדיקת ערנות:

1. כאשר שנים אוחזים בטלית וכל אחד טוען שהכול שלו, האם לבסוף הוא ישבע על כל טענתו, ומדוע?
2. מהי הצעתה של הגמרא- מדוע היה צורך לכפול את המקרה של המשנה ב2 לשונות?
3. מדוע פירשו של רבנאי למילה 'ומצאתה' קשה על הצעה זו?
4. מה משיבה על כך הגמרא?
5. מדוע למסקנה, נדחתה ההצעה. שמדובר במקרה אחד ורק בכפל לשון?

המשנה עוסקת במקרה ששניים רבים על חפץ וכל אחד טוען שהוא שלו. המשנה קובעת שבמקרה זה יש לחלק את הטלית בינם. בנוסף, כל אחד מהם צריך להישבע שלפחות חצי מהטלית- שלו. הסיבה שמשביעים כל אחד רק על חצי, היא משום שאיננו רוצים שישבע על דבר שבסוף לא ניתן לו, וייצא שכביכול לא האמנו לשבועתו. (בביאור הגמרא נתייחס לכך שהמשנה כפלה מקרה זה פעמיים).

פרק רביעי- האם באמת לא ניתן לקנות חפץ בראיה בלבד?

מדוע לא ניתן לקנות בראיה בלבד?

מדברי הגמרא שהבאנו בפרק הקודם, הייתה הנחת יסוד מוסכמת, והיא- שלא ניתן לקנות חפץ על ידי ראיה בלבד, אלא צריך לעשות מעשה בפועל. בשיעור ראינו, שקביעה זו, אינה רק קביעתה של ההלכה, אלא גם של החוק הישראלי, וכך נכתב בחוק:

מיטלטלין שאין להם בעל יכול כל אדם, בכפוף לכל דין, לרכוש את הבעלות בהם **בתפישתם תוך כוונה לזכות בהם.**

בשיעור ניסינו טיפה, לעמוד על החשיבות הזאת של התפיסה. מדוע לא די בכך שהאדם ראה את החפץ קודם, הרי הוא חפץ הפקר? מדוע המגלה אותו ראשון לא יזכה בו? ובשיעור העלנו 2 סיבות אפשריות:

1. למען הסדר הטוב, צריך לתת הגדרה חותכת וברורה לבעלות, שהרי כל אחד יכול לבוא ולטעון: 'ראיתי קודם', לכן שבביל לטעון לבעלות, דורשת ההלכה, מעשה מוחשי, שקשה הרבה יותר להכחישו.
2. סיבה נוספת, היא שבשביל שהחפץ יעבור לבעלותך, צריכה כוונה רצינית להיות בעלים. ראיה בלבד, לא מגלה מספיק רצון לכך. לכן דורשת ההלכה לעשות מעשה מוחשי שיעיד באמת על הרצון של האדם לקנות את החפץ.

היחס בין גמרנו לדעה הסוברת שניתן לקנות בהבטה בלבד

לאחר, התבוננות זו. נכנסו לדבריהם של תוספות, שהפגישו אותנו עם גמרא נוספת, ממנה נראה שההנחה הזו, שלא ניתן לקנות חפץ על ידי ראיה בלבד, לא כזו פשוטה.

וזה לשון תוספות:

והא' לאמרי' [דאמרינן] צפרק הבית והעללייה (לקמן דף קיח. וסס) הבטתה בהפקר קני

היינו שפעה מעשה כל דהו כגון שגדל גדל קטן.

תוספות מעוררים אותנו לכך, שכלל לא פשוט לקבוע שלא ניתן לקנות חפץ על ידי ראיה בלבד.

הבא נפתח את מקור דבריהם של תוספות ונעיין בגמרא בב"ק קיח.

אמר רבה: הבטה בהפקר תנאי היא.

כלומר נחלקו התנאים, האם ניתן לקנות על ידי הבטה בלבד.

דתנן: שומרי ספיחי שביעית נוטלין שרכן מתרומת הלשכה, רבי יוסי אומר: הרוצה מתנדב הוא, ושומר חנם. אמרו לו: אתה אומר כן - אין באין משל צבור!

מאי לאו בהא קמיפלגי: דתנא קמא סבר: הבטה בהפקר קני, ואי יהיבי ליה אגרא - אין, ואי לא - לא. ורבי יוסי סבר: הבטה בהפקר לא קני, וכי אזלי צבור ומייתי - השתא הוא דקא זכי ביה.

כלומר, נחלקו תנא קמא ור' יוסי, בעניין השומרים מטעם בית המקדש על ספיחי השביעית בשנת השמיטה, שלא יילקחו כולם על ידי עניים, ושחלקם יישארו לקרבן העומר. האם יש לשלם להם שכר או לא?

לדעת תנא קמא- יש לתת להם שכר.

ואילו לדעת ר' יוסי, הם רשאים להתנדב.

חכמים מתנגדים לאפשרות להתנדב, וטוענים שאם הם יתנדבו, יצא שבפועל החיטים האלה יהיו שייכים לשומרים ולא לציבור כולו, וזה יהיה קרבן יחיד.

הגמרא מניחה שדעת חכמים מתבססת על העובדה שהשומרים קנו את חפץ על ידי הבטה בלבד, ורק במידה והם מקבלים שכר, הם קונים זאת בעבור הציבור ולא בעבור עצמם.

הגמרא ממשיכה לדון בעניין זה, אבל די בקטע זה לצורך הבנת דבריהם של תוספות.

כלומר, רואים כי יתכן שהשומרים זוכים בחיטים, רק על ידי זה שהם שומרים עליהם, כלומר בראיה בלבד!!!

דעה זו בגמרא, סותרת לכאורה את ההנחה הפשוטה העולה מהגמרא שלנו, שלא ניתן לקנות חפץ על ידי ראייה?

תוספות עונים על כך, שאכן, אף הגמרא שם, שהביאה דעה שניתן לקנות על ידי הבטה בלבד, לא התכוונה לומר שדי בראיה בלבד ממש, אלא בצירוף של מעשה כגון שעשה גדר מסביב לתבואה (לשון תוספות: "היינו שפעה מעשה כל זהו כגון שגדר גדר קטן").

כלומר, לפי תוספות באמת לא יתכן שתהיה כלל דעה הסוברת שניתן לקנות חפץ ללא מעשה בפועל!!!

לעומת זאת הרמב"ן מתרץ באופן אחר, וכך הוא כותב:

ואי קשיא לך הא דאמרינן בפרק הבית והעליה דהבטה בהפקר קני,

לא קשיא דהתם הבטה של שומר כגון שומר שדה של הפקר או תבן וקש והואיל ודבר טורח הוא ועל ידו נשמר קני אבל ראייה בעלמא לא..

כלומר, לפי הרמב"ן, אכן יתכן שיש דעה שתסבור שניתן לקנות חפץ בראיה ללא מעשה, אך זאת דווקא במציאות שהאדם טרח רבות בראיה זו. כלומר, במידה והאדם התבונן זמן רב על החפץ ושמר עליו, אכן יש מקום לומר שהוא יהפוך לבעליו.

בשיעור ציינו לכך, שדברי הרמב"ן מתאימים יותר להבנה השנייה שהבאנו, שהסיבה שלא ניתן לקנות בראיה, היא שבראייה אין מספיק הבעת רצון לקנות את החפץ, לכן מובן שבמידה והאדם טורח רבות לצורך העניין, אכן יש כאן הבעת רצון, והחפץ יהיה שלו ללא מעשה פיזי.

אמנם, מדברי תוספות היה מקום לומר שהחשיבות של המעשה, היא בשביל לשמור על סדר, ולתת הגדרה חותכת לבעלות, ולכן גם אם האדם טרח בדבר, זה לא יועיל, וכל שלא עשה מעשה המוכיח שהוא זה שקנה את החפץ, אין לכך משמעות.³

בהמשך, ראינו שאף הרמב"ן כתב כי למעשה נפסק שאין קונים בהבטה, ומשמע שזה גם כששמר וטרח.

האם יש בעיה מוסרית לקחת חפץ, לאחר שהחבר כבר ראה ורצה לזכות בו?

ראינו לפני כן, שכל עוד האדם לא הרים בפועל את החפץ- הוא לא זכה בו, וחברו יכול להרימו והחפץ יהיה שלו.

כעת, נשאלת השאלה, האם ראוי הדבר לקחת חפץ לאדם שכבר רצה לזכות בו, או שמעשה זה פגום ואולי אפילו אסור?

בלימוד שלנו ראינו שהרא"ש מקבץ מספר מקורות שונים העוסקים בנקודה זו, ולאור כך נותן הגדרות, מתי יש איסור בלקיחת חפץ לאדם שכבר ראה קודם ומתי אין בעיה בדבר, ראשית נסכם את המקרים, אליהם מתייחס הרא"ש:

- ❖ עני שנופל לכיוון הפאה כדי שאחרים לא ייכחו, מבואר במשנה בפאה שלא קנה, ללא מעשה קניין, ומותר לאחרים לקחת.
- ❖ עני שמנדנד את ראש הזית כדי שיפול זיתים, ובא אחר ולקח- הגמרא בגיטין (נט עמוד ב) אומרת שהלוקח נחשב גזלן מדרבנן.
- ❖ הדעה הסוברת ששומרי הספיחים של בית המקדש קונים את התבואה בהבטה בלבד.
- ❖ עני שמהפך בעוגה ובא אחר ולקוח אותה, נאמר בקידושין (נט עמוד א) שהלוקח נקרא רשע.

³ למתקדמים ובהערה נאמר, שכמו בהרבה "חקירות", אין הכרח גמור לומר שתוספות יסבור שהמעשה נועד למען הסדר הטוב ושהרמב"ן יסבור שהוא לצורך הבעת הרצון, אלא שזהו פירוש אפשרי בביאור המחלוקת בינם.

❖ דייג שפרס רשת לדוג דגים, נאמר בגמרא בבבא בתרא (כא עמוד ב) שאסור לשים רשת סמוך, אלא צריך להרחיק.

לאור ריבוי המקרים קובע הרא"ש כך.

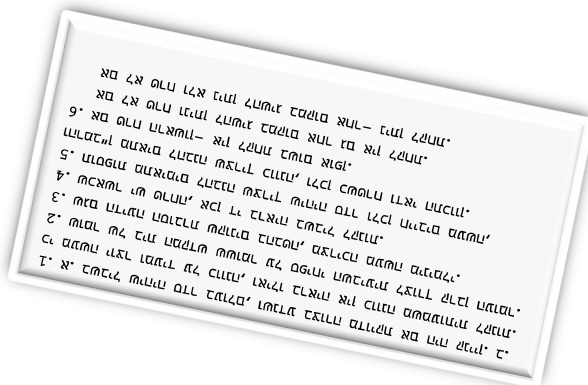
✓ במידה והאדם לא טרח, והשני לא יכול להשיג במקום אחר, מותר לו לקחת את החפץ, למרות שחברו ראה קודם- זה תואם לדברי הגמרא שלנו שלא קונים בראיה, וכן למשנה בפאה הקובעת שעני לא קונה את הפאה עד שיעשה מעשה קניין.

☒ במידה והאדם הראשון טרח בחפץ, אז מדרבנן אסור לקחת לו- זה מתאים לגמרא בעניין מי שמנדנד את עץ הזית לקחת זית, שהלקוח ממנו גוזל מדרבנן, וכן לדעה הסוברת שהשומר על התבואה קונה בהבטה בלבד.

☒ במידה והאדם לא טרח, אך ניתן להשיג במקום אחר, כגון שמדובר בחפץ למכירה, במקרה זה, אין לקחת למי שראה קודם, והשני יצטרך לקנות במקום אחר- זה מתאים לדין שעני המהפך בעוגה, אין לקחת ממנו, ומסביר ר"ת שמדובר שרוצה לקנות ולא שמצאה ברחוב.

שוב בדיקת ערנות:

1. מהם 2 הסיבות שהעלנו לכך שלא ניתן לקנות חפץ בראיה בלבד?
2. בהקשר לאיזה מקרה, מופיעה דעה שסוברת שהבטה בלבד קונה?
3. כיצד מתרצים תוספות את הסתירה בין הגמרא שלנו שממנה עולה שלא קונים בראיה לבין הדיעה הסוברת שניתן לקנות בהבטה?
4. כיצד מיישב הרמב"ן את אותה הסתירה?
5. לפי הנכתב למעלה- יש 2 הבנות מדוע ראה לא קונה חפץ- לאיזה הבנה מתאימה הדעה של תוספות, ולאיזה הבנה מתאימה דעתו של הרמב"ן?
6. מתי לפי הרא"ש מותר לקחת חפץ למרות שחברי ראה אותו קודם, ומתי אסור לי?

פרק חמישי- מדוע באמת כפלה המשנה את המקרה פעמיים? ומתי ניתן להאמין למוכר?

סיכום הגמרא

בפרקים הקודמים עסקנו בכך, שהגמרא שאלה, מדוע יש צורך לכפול את מקרה המשנה פעמיים (כולה שלי, אני מצאתיה). כמו כן, ראינו שהגמרא דחה את הניסיון לומר שזה בא ללמדנו שלא ניתן לקנות בראייה בלבד, משום שאם כך הייתה המשנה צריכה לכתוב: זה אומר אני מצאתיה וכולה שלי, ולא כפי שכתבה המשנה, זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה וכו'.

לאור כך הגמרא מציעה, שאכן המשנה הביאה שני מקרים שונים.

אמר רב פפא ואיתימא רב שימי בר אשי, ואמרי לה כדי: רישא במציאה, וסיפא במקח וממכר.

כלומר, הגמרא מסבירה, כי מקרה אחד עוסק במציאות ששניים מתווכחים- מי מצא את המציאה הראשון- ואילו המקרה השני עוסק במציאות שהוויכוח הוא -מי קנה את החפץ בידי המוכר.

כעת, נדרשת הגמרא לבאר, מדוע יש צורך להביא את 2 המקרים. הרי למעשה, הוויכוח אותו ויכוח- למי שייך הכסף-?

הגמרא עונה על כך:

וצריכא, דאי תנא מציאה – הוה אמינא: מציאה הוא דרמו רבנן שבועה עליה, משום דמורי ואמר: חבראי לאו מידי חסר בה, איזל אתפליג ואתפליג בהדיה.

אבל מקח וממכר, דליכא למימר הכי – אימא לא.

ואי תנא מקח וממכר, הוא דרמו רבנן שבועה עליה משום דמורי ואמר: חבראי דמי קא יהיב, ואנא דמי קא יהיבנא. השתא דצריכא לדידי אשקליה אנא, וחבראי ליזיל לטרח ליזבן. אבל מציאה, דליכא למימר הכי – אימא לא, צריכא.

כלומר, הגמרא מסבירה שאם המשנה הייתה עוסקת רק במקרה של מציאה, שרק במקרה זה יש מקום להשביעו, שיתכן שהאדם מורה היתר לעצמו וסובר שאינו גונב, שהרי לדעתו הוא לא מפסיד את חברו, שהרי החפץ הזה הגיע אליו בחינם, ולכן אם נשביע אותו, הוא יפרוש ויודה, משום שהוא לא ירצה לשקר. אבל היינו יכולים לחשוב שבמקרה של ויכוח- מי קנה את החפץ- אין מקום להשביע, שהרי האדם לא מורה היתר לעצמו לומר שהוא קנה ולא חבירו, ולכן אם כבר שיקר בזה, אין סיבה להניח שהשבועה תגרום לו לפרוש.

עוד מסבירה הגמרא שאם היה כתוב במשנה רק את המקרה של "כולה שלי" העוסק בוויכוח – מי קנה את החפץ היינו יכולים לחשוב שדווקא בוויכוח זה, יש מקום לשבועה, שרק בזה יתכן שהוא מורה היתר לעצמו, משום שסובר שהוא לא מפסיד את חברו, משום שכשם שחבירו שילם בעבור החפץ, כך גם הוא מתכוון לשלם בעבור חפץ זה, ולכן אם נשביע אותו, יתכן שיחזור בו. אבל במציאה היינו חושבים שאין טעם להשביע, שהרי הוא יודע שברגע שהוא טוען שהמציאה שלו, חברו לא יוכל להשיג זאת במקום אחר, ולכן אין טעם להשביעו, שאם שיקר בזה, השבועה לא תעזור.

אם כן, מסקנת הגמרא היא שהמקרה 'כולה שלי', עוסק במציאות שיש ויכוח מי קנה את החפץ.

האם ניתן להאמין למוכר, כאשר הוא מעיד, למי הוא מכר את הכסף?

הגמרא מתקשה בהסבר זה, שהרי לכאורה אמור להיות פתרון פשוט יותר לבעיה זו:

ולחזי זוזי ממאן נקט!

רש"י מסביר שהשאלה היא:

נשאל את המוכר ממי קיבל דמיה. לתניא בקדושין (עג, ז): נאמן בעל המקח לומר לזה מכרתי ולזה לא מכרתי..

כלומר, המוכר אמור לדעת ממי הוא קיבל את הכסף, אז מדוע שלא נשאל אותו, ומדוע יש צורך בחלוקה. מדברי רש"י עולה חידוש גדול, שהמוכר נאמן להעיד ולקבוע למי הוא מכר.

רש"י לא המציא זאת, דבריו מתבססים על ברייתא בקידושין עג: אלא ששם מבארת הגמרא, שהמוכר נאמן רק במציאות שהחפץ נמצא בידו, והשאלה היא- מי שילם לו- אמנם במקרה שלנו, מדובר ששנים אוחזי בטלית, כלומר, החפץ לא נמצא בידי המוכר, ועדיין טוען רש"י שיש להאמין למוכר.

רש"י מסביר במה שונה המקרה שלנו, מהמקרה בקידושין:

ואף על גב דמסיים כמה דברים אמורים שמקחו בידו אצל אין מקחו בידו אינו נאמן, קלא נתן לב לדבר כל כך להיות זכור, מאחר ששניהם חזרו אחריו צפיסוק דמיה.

הא לוקימנא התם צדנקט זוזי מתרוייהו, מחד מדעתיה ומחד צעל כרחיה, לכיון ללא עליה רמיא לאסודי, לא דק כולי האי להיות נזהר, משהלכו מלפניו, הי מדעתיה והי צעל כורחיה, אצל היכא ללא קיבל דמיס אללא מחד מידכר דכיר ליה.

כלומר, רש"י מסביר שכל הסיבה, לכך שבמקרה בקידושין, המוכר היה נאמן רק כאשר החפץ בידו, הוא משום שהוא קיבל כסף משניהם, והשאלה היא רק למי הוא התכוון לקנות, ובמקרה זה יתכן שלאחר שהחפץ כבר לא ברשותו- הוא לא יזכור למי מבינם יתכוון למכור. אבל במקרה שלנו מדובר, שרק אחד נתן כסף ולכן ודאי שהוא יזכור מי שילם לו, גם לאחר זמן.

מכול מקום, לפי רש"י, אם למוכר אין בעיה של זיכרון, יש להאמין לו כשהוא אומר למי הוא מכר, ועל פי דבריו להכריע למי שייך הטלית

תוספות בקידושין מתקשים בדבריו של רש"י וכך כתבו:

קשה דמאי יז לנו להאמינו טפי מעד אחד לעלמא לכיון שאין מקחו בידו לא שייך לומר מינו כדי להאמינו לו.

כלומר, לפי תוספות, כל המציאות שבה ניתן להאמין למוכר, היא כאשר החפץ עדיין בידו, ובידו לקבוע למי לתת. אבל כאשר החפץ לא ברשותו, הוא רק עד אחד ולא ניתן להאמין לעד אחד, ועל פיו להכריע בידי ממונות. שהרי כלל ידוע הוא שעל פני שני עדים יקום דבר.

אם כן, נשארנו בשאלה קשה מאוד על רש"י!! מדוע באמת לשיטתו ניתן להאמין למוכר ועל פיו לחרוץ בענייני ממון.

בשיעור הבאנו 3 אפשרויות לענות, על שאלה זו:

1. האחת- סדר העולם

ביאור זה מבוסס על דברי הר"ן (קידושין לא.) שכותב:

יש לומר דהכי קאמר [כשם שהאמינו חיה מפני שברוב הפעמים אי אפשר בלאו הכי והאמינו ג"כ דיין] בזמן שבעלי דינין עומדין לפניו אף על גב דליכא מגו משום דזמנין טובא דליכא סהדי להימניה נמי למוכר אפילו בזמן שאין מקחו בידו מהאי טעמא:

הר"ן מבאר, שיש מציאויות בהם נכון להאמין אפילו לאדם אחד, משום שרק הוא זה שבאמת יודע, ואם לא נסמוך עליו, ייצא מצב שהמון מקרים ישארו בספק. הר"ן מדמה זאת לנאמנותה של אחות בבית חולים, לומר שאכן התינוק שייך לאימו, שהרי היא היחידה שיודעת, ואם לא נסמוך עליה, כמעט לגבי כל ילד נהיה מסופקים, מיהי אמו? כך גם המקרה ביחס למכירה. במקרים רבים רק המוכר יודע מה קרה, ולכן משום תיקון העולם, נכון לתת לו נאמנות.

2. השנייה – הקונים סומכים עליו

מדברי המאירי עולה ביאור אחר, וכך הוא כותב:

וענין הדברים שכל שמקחו בידו הרי הוא כשליש שנאמן בכל דבר וכשאין מקחו בידו כל שלא קבל אלא מאחד נאמן כשנים להעמידו ביד זה שמעיד עליו שעל המעות שבידו הרי הוא כשליש להאמין מהיכן באו

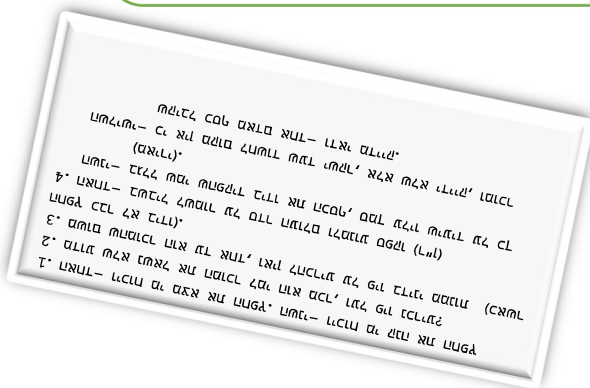
המאירי מסביר, שבמקרה ואדם אחד הפקיד בידו כסף, הוא סמך עליו שיעיד מי הוא זה שנתן לו, ולכן נאמן המוכר להעיד מי הוא זה ששילם לו, שהרי בעל הכסף נתן לו נאמנות על כך.

3. השלישי- תמיד יש להעיד לעד אחד כשאין חשש שלא ידייק בדבריו.

ר' יעקב מליסא בעל הספר "נתיבות המשפט" נותן ביאור חדשני ביותר. לדעתו, אין כלל סיבה לחשוד שעד אחד ישקר. לטענתו, כל הסיבה שלא מאמינים לעד אחד, היא משום שיתכן שהוא לא מספיק ידייק בדבריו, ורק כאשר הוא מעיד יחד עם אדם אחר, הוא מדייק. על כן, מסביר הנתיבות שבמציאויות שיש להניח שהעד מדייק- ניתן להאמין לו. לכן במקרה של מוכר שקיבל רק מאדם אחד כסף, ודאי, הוא מדקדק מי זה ששילם לו, וניתן להאמין לו.

שוב בדיקת ערנות:

1. לפי מסקנת הגמרא- מהם שני המקרים הכתובים במשנה? (כולה שלי, אני מצאתיה)?
2. הסבר את שאלת הגמרא: 'ולחזי זוזי ממאן נקט!' על פי רש"י?
3. מדוע תוספות לא מקבלים את פירושו של רש"י?
4. מהם 3 ההסברים לכך שלפי רש"י ניתן להאמין למוכר ולהכריע על פי בדיני ממונות?

חלק שני
גיבורי
התרבות של
העם היהודי
פרקי בונים

פרק ראשון – הגאונים

- אנו נצר לעם מפואר , שאין ספק ששינה את פני ההיסטוריה..
- וודאי התווה את דרך בהמון מובנים לשאר האנושות..
- לא סתם נקראנו "עם הספר". עם ששימר את ידיעת קרוא וכתוב, והעברת החכמה, גם בתקופות שבשאר העמים עניין זה היה שייך רק ליחידי סגולה.

בסדרת שיעורים זו.. אנחנו הולכים להכיר קצת יותר את "גיבורי התרבות" של העולם היהודי

אז נחזור לשושלת העברת התורה

כמו שאומרת המשנה:
 התורה עברה ממשה אל יהושע שהעבירה לזקנים, ומשם לנביאים שמסרו לאנשי כנסת הגדולה. ואלו העבירו אל ה"זוגות" שהם בעצם תחילתם של התנאים שוני המשנה.
 אחריהם הגיעו האמוראים, שעל בסיס תורתם נכתבה הגמרא,

אח"כ הייתה תקופת הסבוראים שהיא תקופת התפר בין הסבוראים לגאונים.

כיום ניתן וזוהי הזדמנות מצוינת לסיבת - קר הריב הגאונים

- "תקופת הגאונים" היא תקופה חשובה מאוד בהיסטוריה היהודית שנמשכה כארבע מאות וחמישים שנה (משנת ד'שמ"ט-589 ועד שנת ד'תשצ"ח-1038, לפי הדעה המקובלת).
- תקופה זו, היא התקופה הדומיננטית שיצרה את הגשר בין העולם התורני של הגמרא, אל עולם התורה של הראשונים.
- הגאונים עדיין חיו בבבל, ישבו באותם ישיבות בהם ישבו האמוראים הקדומים, ובזה הם עדיין המשך של העולם ה"עתיק" של האמוראים.
- אמנם מדובר אחרי שנחתם ה"תלמוד" ועם ישראל קיבל אותו כמסמך ההלכתי המחייב בכל הדורות. כעת נשאר בעיקר לדון בדבריו ולהוציא ממנו הלכה למעשה, וזהו בעצם עבודתם של ה"ראשונים". הגאונים הם

בעצם נמצאים בתפר, מצד אחד הם עדיין מרגישים חלק מאותו בית מדרש של האמוראים, אבל מצד שני, הם כבר אחרי חתימת התלמוד, וכבר מחוייבים לפסיקה שנמצאת בש"ס

איפה חיו הגאונים?

- בתקופת הגאונים, רוב היהודים חיו בפרס ובבבל. מדובר ממש לאחר שלטונו של "מוחמד" מיסד דת האיסלאם ותשעים אחוז מהיהודים היו תחת שלטון האיסלאם..
- היום היינו קוראים לזה - 90 אחוז ספרדים, או יותר נכון יוצאי עדות המזרח.
- אבל צריך לזכור!!
- זוהי תקופה שהעולם האיסלאמי, היה המתקדם ביותר ובקדמת הבמה העולמית. כמו כן העולם

המוסלמי היה סבלן יחסית ליהודים ונתן להם יכולת להתקדם ולהתפתח בתחום התורני.

הישיבות בזמן הגאונים

- באותה התקופה היו שתי ישיבות עיקריות, שהם ממש המשך לישיבות של שני האמוראים: רב ותלמידו רב יהודה.
- ישיבת סורא שהוקמה על ידי רב.
- וישיבת פובדיתא, שהוקמה על ידי תלמיד רב ושמואל - רב יהודה.
- ראש הישיבה היה נקרא גאון - וזה המקור לשם - תקופת הגאונים.

הגאון היה ראש ישיבה, דיין ומנהיג.

סוגי הספרים

1. **ספרי הלכה למעשה**- המביאים את המסקנות ההלכתיות של הגמ', בלי המשא ומתן (בקיצור 'תכלס')
2. **ספרי שאלות ותשובות**- שבו הגאונים נשאלים על דברי הגמ' ודנים מה נפסק להלכה מתוך דברי הגמ'.
3. **ספרים הדנים בנושא מסויים מהעקרונות, המקורות עד להכרעה**- סוג זה לא דן רק בתכליס, או מענה לשאלה קונקרטית, אלא דן בנושא על כל צדדיו כולל התעסקות בדברי הגמ' עד להכרעה למעשה(כלומר לא רק הת'כלס, אלא סידור העקרונות ודיון בתוך דברי

הגמרא.

רס"ג

תחילת חייו

- נולד במצרים בעיר הקרויה פיום,
- מגיל צעיר נדד לארצות רבות בינהם ארץ ישראל סוריה בבל, ויתכן שאף תימן.
- בצעירותו ניהל ויכוח גדול בעולם היהודי בעניין קביעת מועדי השנה וסדר הלוח, ויכוח גדול שהיה בין חכמי בבל לחכמי ארץ ישראל, רס"ג יחד עם חכמי בבל, הצליחו אט להכריע את הכף, וכיום הלוח נקבע על פי דעתם של חכמי בבל.

אלוף וגאון מגיע לבבל

- הגיע לבבל בהיותו לערך בגיל 40 שם זכה לתואר מכובד, 'אלוף'.
- כעבור מספר שנים התמנה לראש ישיבת סורא החשובה בהיותו לערך בגיל 46.

האזהרה

- היו גם שהזהירו את ראש הגולה דוד בן זכאי מפני מינוי זה, והתרו שהוא דעתן גדול: 'אינו מסביר פנים לשום אדם בעולם, מפני רוב חכמתו ורוחב דעתו ואריכות לשונו ויראת חטאי'.
- אך בכל זאת הוא התמנה.
- יש לציין שמינוי זה היה די מפתיע, משום שמדובר ביהודי שלא הגיע מתוך המשפחות המיוחסות בבבל.

פריחתה של הישיבה

- לפי עדויות היסטוריות כוחה של ישיבת סורא דעך קודם בואו של רס"ג. אז הייתה בשיא כוחה ישיבת פומבדיתא.
- מסתבר שמינוי של רס"ג כגאון שינה את התמונה, והישיבה הפכה להיות למוקד גדול ביותר ומרכזי מאוד.

'אינו מסביר פנים לשום אדם בעולם'

- רס"ג שהיה איש אשכולות, היה גם איש שלא חש לומר את דעתו גם כשזה לא היה תמיד משתלם לו.
- קודם לכן בויכוח מול גאוני ארץ ישראל, הוא נחל הצלחה, ואולי גם זכה בזכות זה להוקרה בבבל
- אמנם, לא לעולם חוסן...
- הפעם זה היה מול זה שמינה אותו..

הגלות

- התגלע ויכוח גדול בקרב משפחה מיוחסת בנוגע לירושה גדולה.
- ראש הגולה- דוד בן זכאי הכריע לטובת אחד הצדדים.
- את הפסק שלח לשני ראשי הישיבות בבל- רס"ג וראש ישיבת פומבדיתא.

- רס"ג סירב בתחילה לחתום והפנה לראש ישיבה השני.
- לאחר שהלה חתם. המשיך רס"ג לסרב, כאשר לדעתו היה פגם בשטר הירושה.
- עניין זה הוביל לויכוח גדול בין ראש הישיבה לראש הגולה, חרמות, אך לבסוף רס"ג נאלץ לגלות כשבע שנים מבבל, עד שלבסוף התפייסו ביניהם.

מה הפך את רס"ג לגאון כל כך ייחודי?

האבן עזרא קרא לו: "ראש המדברים בכל מקום" מדוע?

ננסה לעבור כאן על מספר נקודות:

- 1. מייצג הספרות התורנית של יחידים.
- 2. מגדולי המעצבים של שימור התורה שבעל פה כנגד הקראים.
- 3. ממשמרי הלשון העברית
- 4. איש שמתמודד עם הפילוסופיה של אותה תקופה, ונותן מענה תורני לכל השאלות הפילוסופיות הגדולות.
- 5. איש עקרונות שמוכן לאבד הרבה למען עקרונותיו.

נפרט קצת בראשון – אבי ספרות היחידים

- החוקרים מזהים את רס"ג בחלוץ הספרים של יחידים בכל התחומים..
- עד אז הכרנו בעיקר ספר אחד מאחד (משנה, גמרא) ובגאונים בעיקר דנו בתשובות על פירוש דבריהם.
- קם רס"ג וחיבר ספרים לרוב בתחומים שונים..

הלכה

- ספר העדויות והשטרות – שהוא הגדול שבספריו, ולדעתי לא יצא לאור בצורה שלמה עד היום..
- עוד ספרים רבים בעניינים פרטים, בענייני ירושות ופקדונות, שחיטה וטריפות.
- בפרק הקודם למדנו על ספרים דומים של רב האי – ספר המקח. ושל רבי יהודה אברצלוני – ספר השטרות, הם עצמם כותבים שמי שהשפיע עליהם בכתיבת הספרים הוא ר' סעדיה גאון..

ספר המצוות לרס"ג

הספר אולי המוכר ביותר מספרי ההלכה של רס"ג

מחשבה

ספר חשוב מאין כמוהו, שכמותו יצאו אחר כך עוד רבים:

- אך, עדיין, עם כל גדלותו ההלכתית, וכנראה החלוץ הראשון בכל ספרות ההלכה..
- עדיין נראה שהוא מוכר אולי אפילו יותר כפורץ דרך בתחום האמונות והדיעות.
- הוא חיבר ספר אמונה רחב ביותר, המתדיין עם כל תפיסות העולם הפילוסופיות שרווחו בתקופתו..

עוד מחיבוריו:

- פירושים לש"ס ולמקרא...
  - מילון ערבי- עברי- המכונה האגרון..
  - בקיצור, פשוט אין גבול.
  - נראה שלא נגזים, כשנאמר שהוא אבי הספריה היהודית במובן של ספרות היחידים.. בכל תחום שתכתוב.
- רס"ג היה הראשון שעסק בו בספר באופן שיטתי..

מאבק מול הקראים

- באותה תקופה- הקראים שכפרו בתורה שבעל פה היו בשיא כוחם.
- ורב סעדיה גאון שלא היה פראייר בויכוחים.. הצטרף למאבק.
- הוא חיבר ספר נגד מנהיג הקראים שנפטר כמאה שנה קודם לכן ענן

סיכום קצרצר- נקודות בחייו:

- בהיותו בן עשרים בלבד חבר ספר האגרון.
- בן 23 חבר ספר נגד ענן ראש הקראים.
- בשנת 915 יצא נגד גאון ארץ ישראל בן מאיר שרצה לעשות שינויים בלוח.
- ראש הגולה דוד בן זכאי מינה את רס"ג לריש מתיבתא בסורא, בשנת 928, והוא 46 (יש מקורות שם כתוב 36), והיה לגאון.
- פרצה מחלוקת בינו לבין ראש הגולה דוד בן זכאי כאשר סרב לחתם על פסק דין לא ראוי, והשניים החרומו זה את זה.
- רס"ג ברח, ובהיותו בגלות כתב את ספריו העיקריים, בהם אמונות ודעות. עקרונות הספר: אי) חדוש העולם, בי) אחדות הבורא, גי) מציאות הנפש.
- לבסוף השלים עם ראש הגולה ולפי הסיפורים לאחר שנפטרו ראש הגולה ובנו, הוא גידל בעצמו את נכדתו של ראש הגולה..

פרק שלישי – רב האי גאון –

סוף תקופת הגאונים

בפרק זה נעסוק בדמות יוצאת דופן... שבעצם מסיימת את התקופה של מרכז יהודי אחד לכלל היהודים... והמעבר למה שאנחנו מכירים היום.. עדות שונות.. אשכנזים – ספרדי מרוקאים ועוד...

ראינו סרטון בו מתייחס הרב שרקי לכך שכמחצית מתשובות הגאונים שיש לפנינו, הם תשובותיו של רב האי גאון. כלומר רב האי גם כתב תשובות, רבות, וגם כפי שנראה הייתה כתובת כמעט בלתי מעוררת כסמכות עליונה ביחס לשאלות הלכתיות.

גם הזכרנו שרב סעדיה גאון סלל דרך בכתיבת ספרות הלכתית ממוקדת..אז נאמר שאם רב סעדיה סלל את הדרך.. רב האי הפך אותה לכביש ראשי..

ואלו קצת מספריו של רב האי:

- הוא כתב פירוש על הש"ס
- וגם ספרי הלכה על נושאים ספציפיים: "משפטי שבועות". "ספר המקח והממכר". "ספר המשכון". "ספר משפט התנאים". "ספר משפטי הלואות". "ספר מוסר הדיינים". "ספר באיסור והיתר". "הלכות תפילין". "הלכות שחיטה". "פירושים לכתבי הקודש".
- ספרי לשון: כתאב אלחאוי ("ספר המאסף") – על כל הצירופים האפשריים מאותיותיו של כל שורש וביאורם. ספר בניקוד לשון הקודש.

ועוד..

חוץ מזה הוא ואביו [רב שרירא] הצליחו לשקם את ישיבת פומבדיתא שהייתה בשלבי דעיכה ולהפוך אותה למרכז התורני הגדול של אותה תקופה..

- גאונים מכל ארצות העולם ראו בו ובישיבתו כסמכות העליונה:
  - בינם כנראה:
  - רבינו גרשום מאור הגולה שהוא כנראה ממייסדי היהדות האשכנזית.
  - רבי יצחק בן יהודה היה ראש ישיבה במגנצא במאה ה-11, מרבותיו של רש"י – גם הוא ממייסדי היהדות האשכנזית
  - רבינו חננאל, אשר יש רואים בו כראשוני המסורת הספרדית..
  - רבי יעקב ב"ר נסים אבן שאהין מאחרוני הגאונים ומנהיג היהודית בתוניס
- הרמב"ם אמר עליו: "אחרון הגאונים בזמן וראשון שבהם לחשיבות"
- אם נסכם נאמר שרב האי הוא הדמות האחרונה שרוב עם ישראל התרכז סביבו:
- מכאן ואילך התחילו קהילות קהילות ועדות ועדות.. לייסד עולם תרבותי בפני עצמו
  - המוקד עבר מבבל למוקדים אחרים בעולם:
  - גרמניה, צרפת, מרוקו, תוניס, איטליה, ספרד, מצרים ועוד
- וכמו שכתב ר' שלמה אבן גבירול על מותו: "נגמרה קרן עדינה (בבל) היא גברת כל מדינה".
- רב האי גם חווה קשיים בחייו....

- העובדה שרב האי ואביו רב שרירא קשרו קשרים עם יהודים בכל העולם כולו.. גרמה לאימפריה האיטלמית לחשוך בהם כבוגדים

- החליפה ציווה לכלוא את האב ובנו ולהחרים את רכושם. בסופו של דבר זוכה רב האי אך רב שרירא נחשב לאשם והמשיך לשבת בכלא ורכושו הוחרם. הדבר פגע בבריאותו של רב שרירא שחלה ונפטר לאחר 8 שנים. ייתכן שזו הסיבה שרב שרירא התפטר מראשות הישיבה ומינה את בנו במקומו.

כעת נכיר קצת מגישתו ההגותית.. שהיא בעצם אולי גם במובן מסויים גישתו ההלכתית וכפי שמתאר זאת הרב שרקי: הרב שרקי מדבר בעצם על ההבדל בינו לבין חותנו ר' שמואל בן חופני.. ר' שמואל חופני מסמל כיוון שעוסק הרבה בתורת הפילוסופיא, והיה רציונליסט גדול, לכן הסביר שהרבה מאגדות חז"ל אינם כפשוטם. לעומת זאת רב האי, ראה את מרכז ההגות היהודית, בתוך עולם התלמוד פנימה, ואין להתעסק בחכמות הפילוסופיא, ורק שם ניתן למצוא יראת שמים.

לסיכום:

- פגשנו בגאון במלוא מובן המילה.. שעסק רבות בענייני ההלכה. ובעצם התווה את הדרך לשאר מובילי התרבות בעם היהודי בעולם.. אם בארצות אשכנז ואם בארצות ספרד והמזרח....

- גישתו להתעסק הרבה יותר בתוך העולם ההלכתי ומשם להוציא את יסודות היהדות אפיינה רבים מתלמידיו..

- אם כי כפי שנראה בתקופות הראשונים היו רבים שדמו בזה לר' שמואל בן חפני ושמנו את העולם ההגותי במרכז...

- אך כל זאת ועוד בפרקים הבאים..

פרק רביעי – סיפור

ארבעת השבויים

האגדה ומשמעותה

ישנה אגדה..... אם היא קרתה באמת.... קשה לדעת..
 אבל האגדה עצמה מסמלת את המעבר....
 המעבר מריכוז מוקד תורני אחד.. להתפזרות התורה בקהילות שונות בכל העולם....
 איך זה קרה? אתם שואלים... כיצד התורה התפצלה למוקדי כוח רבים...
 ויותר מכך כיצד היא הצליחה לשמר את עצמה בצורה מופלאה כל כך במוקדים כה רבים...
 על שאלה זו... באה האגדה לענות....

שלושה ראב"דים

מספר האגדה – הינו תלמיד חכם חשוב שנקרא ר' אברהם בן דוד – ובקיצור הראב"ד.
 אבל בניגוד להרבה דברים אחרים...
 ראב"ד אין רק אחד יש הרבה...
 יש שלושה דמויות בשם ראב"ד שהם דמויות מפורסמות ביותר בעולם היהודי...
 זה מבלי שנזכיר את העובדה שהכינוי ראב"ד – הוא דבר אחר לגמרי. ומשויך לעוד אלפים אם לא יותר ת"ח בעולם ופירושו ראש אבות בתי הדין...

אז על מי אנחנו מדברים?

- לא על ר' אברהם בן דוד מפושקירה – שהוא הראב"ד הכי מפורסם בעל ההשגות על הרמב"ם, וההשגות על הרי"ף ועוד ספרים אבל בקיצור מכונה "בעל ההשגות".
- וגם לא ר' אברהם ב"ר יצחק אב בית דין שהיה חותנו של הראב"ד השני (צירוף מקרים מעניין) וכתב ספרי קבלה ואת ספר ההלכה "האשכול"
- אלא אני מדבר כעת על הראב"ד הראשון, (למרות שלפי ויקפדיה הוא נולד באותה שנה של הראב"ד השני.. אמנם נפטר פניו)... הוא היה ת"ח היסטוריון ופילוסוף, הוא כתב את ספר הקבלה שעוסק במשא ומתן מול הקראים ומציג את עמדת היהדות.. וגם נותן תמונה על התגבשות ההלכה ממש רבנו עד הגאונים..

אקיי הבנו מי זה הראב"ד הראשון, מה סיפור?

הסיפור

אנחנו עדיין מדברים על שלטון האיסלאם....

המושל הוא עבד אל רחמן אל נאצר.

לא, זה לא נאצר של מצרים שנלחם בישראל בקום המדינה..

למלך, איך לא? היה שר תפקידו היה לשוטט בים עם בפינות רבות.. לכבוש ספינות של נוצרים ולהשתט על כל רכושם....

רגע.. ואיך זה קשור להעברת מוקדי הכוח התורניים ברחבי העולם?

סבלנות...

הסיפור:

בספינה אחת בלב ים – נוסעים ארבעת ענקי עולם.

רבינו חושיאל אביו של רבינו חננאל,

רבי משה יחד עם בנו ר' חנוך

רבי שמריה בן רבי אלחנן

והחכם הרביעי שמו אינו ידוע.

מטרת נסיעתם גיוס כספים לצורך הכנסת כלה.

כמובן אותו השר השתלט על הספינה שבה שהו הארבעה.

אשתו של רבי משה הייתה יפת תואר ויפת מראה והשודד הנורא נתן בה עיניו לטמאה. הצדקת בראותה כי כלתה אליה הרעה, פנתה אל בעלה רבי משה בלשון הקודש אותה לא הבין השודד ושאלה אותו האם הנטבעים בים יזכו לקום בתחיית המתים, רבי משה ענה לאשתו בלשון הפסוק מתהילים 'אמר ה' מבשן אשיב, אשיב ממצולות ים'. מששמעה האישה את תשובתו של בעלה הפילה את עצמה למימי הים ומתה ובלבד שלא יפגע בה אותו שודד.

חכמי ישראל השבויים לא חפצו לפרסם את גדלותם וידיעותיהם הרבות בתורה והציגו את עצמם כיהודים פשוטים, ישראל עמך רחמנים בני רחמנים השתדלו ביותר במצוות פדיון שבויים ובכל מקום בו הוצעו העבדים היהודים למכירה הם הוזילו מהונם ואונם על מנת לפדותם.

ראשון מבין השבויים נפדה רבי שמריה בן רבי אלחנן על ידי יהודי אלכסנדריה שבמהרה עמדו על רום מעלתו ומינהו לראש עליהם. כך הוא הפך להיות מנהיג הקהילה היהודית במצרים..

רבינו חושיאל אביו של רבינו חננאל נמכר בעיר קירואן שבתוניסיה. בעיר קירואן התקיימה כבר באותה העת ישיבה גדולה של תלמידי חכמים בראשה עמד רבי יעקב בן רבי ניסים, לאחר פטירתו של רבי יעקב הוכתר רבי חושיאל לראש הישיבה ואחריו עמדו בראשות הישיבה בנו רבינו חננאל ורבינו ניסים – הר"ן בנו של רבי יעקב.

בקורדובה שבספרד נמכרו ר' משה ורבי חנוך בנו..

בהתחלה הם הוכרו כתלמידי חכמים וגם הם לא טרחו לפרסם זאת..

אך פעם אחת...

ישבו רבי משה ובנו רבי חנוך בפאתי בית המדרש התעורר בבית המדרש דיון בעניין טבילות והזאות, יושבי בית המדרש לא הגיעו אל ההבנה הנכונה בדברי חז"ל בעניין ואז נעמד רבי משה, ניגש אל הדיין רבי נתן וביאר את דברי חז"ל בטוב טעם ודעת.

תלמידי בית המדרש נפעמו מדבריו של רבי משה והחלו משוחחים בדברי הלכה איתו ועם בנו רבי חנוך ופרשו לפנייהם את כל הספקות בהם הסתפקו בדברי חז"ל, רבי משה ורבי חנוך פשטו ליהודי קורדובה את כל ספקותיהם והם נכחו לראות כי שני השבויים שהם היו סבורים כי הינם עמי ארצות הרי הם תלמידי חכמים מופלגים מזהירים כזוהר הרקיע. המנהג היה כי בכל יום ויום היו ממתינים מחוץ לבית המדרש בעלי דינים מבני העיר שרצו שרבי נתן יפסוק את דינם, רק כאשר היה מסתיים סדר הלימוד בבית המדרש היו נכנסים בעלי הדינים ורבי נתן היה יושב בדין, באותו היום פנה רבי נתן אל כל קהל הממתינים ואמר להם יאני איני דיין, אבל זה הלוּבש שק והוא אורח הוא רבי ומורי ואני תלמידו אהיה מהיום והלאה, ואתם מנוהו על קהל קורדובה דיין.

יהודי קורדובה שמעו לעצת רבי נתן ומינו את רבי משה לדיין וכיבדוהו במלבושים יקרים ובכרכרה כיאה לכבודו.

השודד אבן דמאחין נוכח לגלות כי היהודים שמכר לעבדים הרי הם גדולים מכפי שחשב ועל כן רצה לחזור בו מהמכירה על מנת לדרוש בעבורם כופר גדול יותר, אך המלך מנע ממנו את מזימתו כי ראה מעלה וגדולה בכך שיהודי ממלכתו יוכלו לפסוק את פסקם לבדם ואין הם צריכים להריץ עוד איגרות אל ישיבות בבל. רבי משה השתקע בקורדובה והקים בה ישיבה ששמעה יצא למרחוק ואליה נהרו תלמידים רבים מספרד כולה ומארצות המערב.

בישיבה זו צמחו גדולי הראשונים ביניהם רבי יוסף איבן מיגאש – הר"י מיגאש, רבי משה בן מימון – הרמב"ם ועוד.

עולם התורה המפואר שבבבל שקע אך נתקיימה בישראל הבטחתו של הקדוש ברוך הוא יכי לא תשכח מפי זרעו ומרכזים תורניים גדולים ועצומים בהם פעלו גדולי הראשונים צמחו ועלו והמשיכו לשמר את תורת משה בעם ישראל.